
ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ КАНЦЕЛЯРІЇ ГОЛОВНОСПОСТЕРІГАЮЧОГО ЗА ФІЗИЧНИМ РОЗВИТКОМ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Олексій Лях-Породько

Резюме. В историческом контексте проанализировано значение Канцелярии главнонаблюдающего за физическим развитием народонаселения Российской империи в становлении физического воспитания и спорта в стране. Раскрыты внешние и внутренние факторы, повлиявшие на создание Канцелярии. Выявлены и проанализированы особенности деятельности Канцелярии в сотрудничестве с Временным советом по делам физического воспитания и Российским олимпийским комитетом. Определена роль В. Воейкова, руководителя Канцелярии, в развитии физического воспитания и спорта в Российской империи.

Ключевые слова: физическое воспитание, Российская империя, государственный орган управления.

Summary. The study of features of need — motivational sphere in dancer athletes have a particular interest and is especially important for effective and successful activity. The knowledge about features of need — motivational sphere of dancers athletes allow to provide psychological background for dealing with issues of increasing the effectiveness of educational activity. The study of major forms of needs, orientation on success and failure in the motivational sphere of athletes was performed. The results obtained make possible the influence on psychological support of athletes in sports dance.

Key words: motivation, need — motivational sphere, sports dance.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток фізичного виховання і спорту в Російській імперії на початку ХХ ст. потребував чіткого державного регулювання. З одного боку, по-перше, позитивні зрушення в популяризації ідей фізичного виховання (прогресивні погляди та ідеї педагогів, вчених, філософів, видатних військових, громадських та політичних діячів, реформи державного управління, освіти, науки, військового відомства, геополітичні та соціально-культурні перетворення державності тощо) сприяли формуванню системи фізичного виховання Російської імперії. По-друге, популяризація спортивного руху у світі впливала на його розвиток у державі (створення перших спортивних клубів, організація та проведення перших спортивних змагань, виступи спортсменів Російської імперії на міжнародних змаганнях тощо).

З іншого, незважаючи на оптимізацію діяльності щодо розвитку фізичного виховання і спорту в Російській імперії постало декілька актуальних проблем: поширення олімпійського спорту та участь спортсменів в Олімпійських іграх, залучення широких верств населення до занять фізичним вихованням і спортом, упровадження гімнастики та різних видів спорту до навчальних програм Міністерства народної освіти, фізична підготовка військовослужбовців тощо.

Однак однією із найгостріших проблем було питання державного регулювання розвитком фі-

зичного виховання і спорту. Незважаючи на велику кількість фізкультурно-спортивних товариств у Російській імперії (1266 станом на 1915 р.) та їх об'єднання в ліги та всеросійські спортивні союзи за видами спорту, а також створення у 1911 р. Російського олімпійського комітету, ця галузь потребувала більш кардинальних змін. Окрім цього, відсутність єдиного державного органу щодо регулювання стану фізичного виховання і спорту та формування системи управління цією галуззю постала надзвичайно гостро.

Тож для вирішення зазначених проблем у країні з ініціативи імператора Миколи II у 1913 р. було створено перший державний орган з фізичного виховання і спорту – Канцелярію головностерігача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії. Проте створення цього керівного органу не обмежилось формальним існуванням, про що довгий час стверджували дослідники історії фізичного виховання та спорту Радянського Союзу [5, 13]. Іншої думки сучасні науковці, які звертають увагу на те, що Канцелярія, очолювана В. Воейковим, безпосередньо займалася питаннями розвитку фізичного виховання [1, 12], олімпійського спорту [3], а також відіграла важливу соціальну та патріотично-спортивну роль у часи Першої світової війни.

Таким чином, звернення до історії створення Канцелярії головностерігача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії на-

дасть нам можливість проаналізувати та виявити особливості її виникнення та діяльності на початку ХХ ст.

Наукове дослідження виконано згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури та спорту на 2011–2015 рр. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за темою 1.1 «Історичні, організаційно-методичні та правові основи реалізації олімпійської освіти в Україні» (номер держреєстрації 0111U001714).

Мета дослідження – здійснити історичний аналіз та виявити особливості створення та діяльності Канцелярії головностережача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури та архівних фондів, історико-логічний метод.

Результати дослідження та їх обговорення.

Створенню єдиного державного керівного органу щодо управління фізичним вихованням і спортом у Російській імперії сприяли як зовнішні, так і внутрішні фактори. Зокрема, до зовнішніх належать актуалізація проблем фізичного виховання у суспільстві, зростаюча популярність спортивного руху, створення міжнародних спортивних федерацій, організація Міжнародного олімпійського комітету, проведення чемпіонатів світу і першостей Європи з різних видів спорту та Олімпійських ігор тощо; до внутрішніх – формування системи фізичного виховання, поширення спорту та олімпійських ідей тощо. Окрім цього, на час створення Канцелярії головностережача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії у державі вже існувала значна кількість гімнастичних (станом на 1 листопада 1913 р. було зареєстровано 506 організацій) та спортивних товариств, а також були створені ліги, всеросійські союзи з окремих видів спорту (Всеросійський союз лаун-теніс клубів, 1908 р., Всеросійський союз аматорів легкої атлетики, 1911 р., Всеросійський футбольний союз, 1912 р.) та Російський олімпійський комітет (1911 р.). Тобто це був закономірний процес розвитку структури управління галуззю фізичного виховання і спорту в Російській імперії, який пройшов шлях від первинних форм виникнення перших спортивних клубів й до створення керівних органів із розвитку видів спорту. Однак залишалося коло невирішених проблем, серед яких гостро постало питання створення єдиного керівного органу, який би об'єднав всю спортивну громадськість.

Не менш важливою причиною створення Канцелярії фахівці називають невдалий виступ збірної команди Російської імперії на Іграх V Олімпіади у Стокгольмі. До речі, керівником олімпійської команди та офіційним представником держави на Олімпійських іграх 1912 р. був Володимир Воей-

ков, який власне й очолив у 1913 р. Канцелярію головностережачого за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії.

Перш ніж перейти до аналізу діяльності Канцелярії та її ролі у розвитку фізичного виховання і спорту Російської імперії, варто глибше вивчити особистість керівника цієї державної організації. Для вирішення поставлених завдань та консолідації і об'єднання спортивної громадськості країни потрібна була авторитетна, сильна та впливова, небайдужа до проблем фізичного виховання і спорту особистість. Доцільним тут постає питання, яке відношення мав генерал армії В. Воейков до розвитку фізичного виховання та спортивного руху? Відповідь на це ми знайдемо, якщо проаналізуємо окремі факти його біографії. Наприклад, за свідченням фахівців (Деметер, 1998; Биков, 2011) зацікавленість В. Воейкова проблемами фізичного виховання бере початок з 1906 р., коли при штабі командуючого військами гвардії та Санкт-Петербурзького військового округу Великого князя Миколи Миколайовича було створено комісію для вивчення умов життя в казармі та фізичного виховання нижчих чинів гвардії. У цій комісії він очолив відділ фізичного розвитку і запропонував розробити нову систему навчання гімнастики у війську, ввести спортивні змагання та створити школи для підготовки керівників гімнастики та спорту. Надалі доля В. Воейкова повсякчас безпосередньо стосувалася фізичного виховання і спорту.

У своїй автобіографічній праці В. Воейков згадує про те, що з цього часу активно розпочалась діяльність щодо оптимізації процесу впровадження фізичного виховання і спорту серед військовослужбовців [2]. Так, було проведено спортивне свято для нижчих чинів та створено експериментальну групу щодо підготовки нового посібника з гімнастики для військ. Результатом роботи групи, в якій працювали спеціалісти із сокольської системи гімнастики чехи В. Віхра та Ф. Ербен, було видання у 1910 р. «Наставлення для обучения войск гимнастике», затверджене імператором Миколою II та рекомендоване як навчально-методичний посібник для армії.

Велика заслуга В. Воейкова полягає у створенні у 1909 р. Головної гімнастично-фехтувальної школи (Санкт-Петербург) [8], завданням якої було, «...во-первых – основательно усвоить наставление для обучения гимнастики в войске... Вторая задача – познакомить офицеров с сокольской системой и подготовит их по возможности к должности преподавателей в средних учебных заведениях...» [16, с. 33]. Для виконання поставлених завдань до школи було запрошено із Чехії «сокола» Ф. Ербена. Програма Головної гімнастично-фехтувальної школи складалася із практичного курсу, до якого ввійшли гімнастика (сокольська),

легка атлетика, спортивні ігри, фехтування, та теоретичного – анатомія, фізіологія, гігієна, методика та історія фізичного виховання. Слід зазначити, що ця школа стала центром розвитку спорту серед військових і, як результат, вже через три роки кістяк Російської імперії на Олімпійських іграх 1912 р. становили спортсмени – офіцери.

Очолити за дорученням імператора Миколи II олімпійську команду Російської імперії, напередодні змагань В. Воейков був залучений до комісії із відбору найкращих офіцерів за видами спорту. Зокрема, однією із таких комісій з гімнастики, легкої атлетики, п'яти- та десятиборства керував В. Воейков.

Один із найавторитетніших спортивних функціонерів того часу, Г. Дюперрон, так характеризував В. Воейкова: «Командир Л. Гв. Гусарского полка, человек в высшей степени независимый, генерал – олицетворение энергии; слово «не могу» в его лексиконе отсутствует. Нужно – значит есть. Благодаря ему Комитет попал под покровительство В. К. Николая Николаевича, благодаря ему же были ассигнованы средства на поездку русских спортсменов...» (Ігри V Олімпіади – примітка авт.) [4, 4]. Тобто рішення про призначення генерала В. Воейкова бути офіційним представником держави в Стокгольмі було виправданим з огляду на його досвід, енергію та авторитет у спортивно-му середовищі.

Відомо, що виступ олімпійської команди Російської імперії у Швеції був невдалим: у підсумку було здобуто лише чотири нагороди, а у неофіційному командному заліку команда посіла 17-те місце з 28 країн [17]. Повернувшись, В. Воейков прозвітував Миколі II про особливості поїздки та виступу команди на Іграх V Олімпіади. У відповідь імператор висловив бажання створити у країні єдиний керівний орган з фізичного виховання і спорту та доручив В. Воейкову подати у письмовій формі пропозиції щодо покращення стану цієї соціально важливої сфери діяльності. Згідно з архівними даними, на які посилається О. Сунік, перші кроки щодо створення Канцелярії були зроблені одразу після Олімпійських ігор. Зокрема 7 грудня 1912 р. генералу В. Воейкову доручається розробити «...предложения об организации целесообразнейших мер к физическому развитию народонаселения» [12]. Таким чином, можемо стверджувати про те, що проблеми розвитку фізичного виховання і спорту в Російській імперії хвилювали найвищі щаблі влади. Тому повністю спростуємо думку багатьох дослідників історії фізичної культури і спорту Радянського Союзу, які говорили про байдужість царської влади до проблем фізичного виховання і спорту в державі.

Відповідь на питання чи справді генерал В. Воейков, очоливши Канцелярію, формально б за-

ймався проблемами розвитку фізичного виховання і спорту, ми знаходимо з вищезазначених фактів, які засвідчують не лише його неординарну особистість, а й презентують його як одного з найактивніших пропагандистів фізичного виховання і спортивного руху в державі.

Наказ про створення Канцелярії головнospостерігача фізичним розвитком народонаселення Російської імперії імператор Микола II підписав 7 червня (за старим стилем) 1913 р. Керівником цієї установи було призначено В. Воейкова. Миттєво на це відреагувала громадськість, зокрема спортивні журнали зустріли цю новину з неприхованою радістю і надією на кращі зрушення у розвитку фізичного виховання і спорту в державі. Наведемо декілька прикладів для того, щоб відчутти позитивну атмосферу навколо цієї події. Одним із найперших на це відреагував журнал «Красота и сила», який ще у січні 1913 р. з цього приводу писав таке: «В настоящее время, в общем выяснились меры, которые будут приняты для урегулирования постановки физического развития в Российской империи. На первое время для этой цели под руководством ген. Воейкова будет организована особая комиссия (Канцелярия – примітка авт.), которой предполагается предоставить весьма широкие полномочия... Новой комиссией будет поручена разработка вопроса об улучшении физического состояния всего народонаселения России вообще» [6, 11]. Журнал «Геркулес», в особі І. Лебедева, на цю подію відреагував, як на нову еру в спорті й писав наступне: «...в России приняты серьезные меры к поднятию физического развития, и во главе этого дела станет генерал-майор В. Н. Воейков... для спорта у нас началась новая эра его жизни» [7, 1]. Журнал «Вестник спорта и туризма» про це писав у контексті формування міністерства спорту в державній структурі управління: «В настоящее время можно считать вполне осуществленным и приведенным в жизнь новое руководящее спортивное учреждение – министерство спорта. Во главе этого министерства поставлен главнонаблюдающий за физическим развитием народонаселения Российской империи свиты Его Величества генерал-майор Воейков...» [9, 11]. На шпальтах журналу «Русский спорт» виступив Л. Чаплинский: «Состоявшееся 7 июня Высочайшее назначение генерала Владимира Николаевича Воейкова главнозаведующим делом физического развития и спорта в России открывает собою новую эру в жизни русского спорта, эру правительственного вмешательства и содействия делу оздоровления и физического возрождения русского народа...» [15, 3].

Журнал «Сокол» у зв'язку з цим повідомляв: «Государь император, придавая особое значение правильной постановке дела физического разви-

тия подрастающего поколения и, в частности, преподавания гимнастики и военного строя в мужских учебных заведениях всяких наименований всех ведомств, и признавая, вместе с тем, необходимым внести должное объединение в деятельность частных учреждений и обществ, преследующих цель физического развития населения, 7-го июня 1913 года высочайше повелеть соизволил: возложить на командира лейб-гвардии гусарского Его Императорского Величества полка генерал-майора Воейкова общее наблюдение за постановкою упомянутого дела и ближайшее руководство им...» [11, 3]. У повідомленні ще зазначалося, що імператор Микола II зобов'язує всіх керівників міністерств та відомств сприяти діяльності Канцелярії головностерігача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії.

Отже, суспільство, зокрема спортивна громадськість, підтримало ініціативу державної влади щодо врегулювання та оптимізації процесу розвитку фізичного виховання і спортивного руху в країні.

Із самого початку створення Канцелярії на неї поклалися надзвичайно важливі та відповідальні завдання. По-перше, розвиток громадських організацій, метою яких було виховання дітей дошкільного віку (ясла, дитячі садки, майданчики) та осіб зрілого віку, об'єднуючи їх і залучаючи до їх діяльності місцеву владу. По-друге, правильна постановка фізичного виховання і освіти у шкільному віці, шляхом введення до програм навчальних закладів фізичних вправ та кваліфікованих викладачів. Серед першочергових завдань Канцелярії було: розробка законопроекту постійно діючого державного органу; збір офіційних даних про наявність гуртків та товариств у державі; об'єднання спортивних організацій у ліги та союзи; розробка проекту оптимального статуту спортивних товариств; корекція та виправлення статутів існуючих товариств; збір, систематизація та аналіз стану розвитку спорту у вищих навчальних закладах; розробка та впровадження у практику нових методів фізичного виховання відповідно до педагогічно-наукових вимог; розробка оптимальної моделі системи фізичних прав, які відповідали б конкретній підготовці кваліфікованого викладацького персоналу за всіма відділами фізичної освіти.

Надзвичайно важливим постало питання якісного функціонування Канцелярії. Для цього було сформовано структуру відомства, яка вражає своїми напрямками діяльності (рис. 1).

При Канцелярії було утворено науково-технічний відділ та вчений комітет. Науково-технічний відділ складався з шести підрозділів: гігієни фізичних вправ та впливу їх на організм; педагогічного; спорту та гімнастики; медичного; статистич-

но-літературного; інспекційного. Також було створено комісію зі стрільцтва, яка поділялася на такі підкомісії: військову, народну, навчальні заклади, громадські відомства та організації стрілецько-спортивних товариств. Варто зазначити, що керівниками відділів та підрозділів були призначені кваліфіковані фахівці. Наприклад, науково-технічний відділ очолив лікар В. Стасенков, а керівниками підрозділів стали лікар Нікітін, професори Зельський, Земацький, Незнамов, Вреден, директори гімназії Зоргенфрей та реформатського училища Брок.

У перші дні лютого 1914 р. для більш ефективної діяльності Канцелярії було утворено Тимчасову раду у справах фізичного розвитку народонаселення Російської імперії, що є яскравим прикладом клопотання державної влади проблемами розвитку фізичного виховання і спорту в країні. Підтвердженням цього є склад Тимчасової Ради, до якого увійшли представники найрізноманітніших соціально-політичних сфер діяльності. По-перше, це – члени за призначенням від відомств: від Святого Синоду руської православної церкви – протоієрей Надеждін та дійсний статський радник Георгієвський; від відомства закладів імператриці Марії – Вагнер та Чевакинський; від міністерств, зокрема імператорського двору – генерал-лейтенант Б. Чернога; внутрішніх справ – таємний радник, камергер Арбузов, таємний радник Заїнчковський та дійсний статський радник Шмідт; військового – генерал-майор Ю. Лазаревич та полковник О. Мордовин; морського – віце-адмірал Р. Вірен та генерал-майор Панфьоров; народної освіти – дійсний статський радник Пфаффіус фон-Бернгардт та його заступник дійсний статський радник Незнамов; шляхів сполучення – дійсний статський радник Селезньов та його заступник Дементьєв; торгівлі та промисловості – таємний радник Лагоріо; фінансів – дійсний статський радник Єфимович; юстиції – таємний радник Живкович та дійсний статський радник фон-Рейтерн; Головного управління зем-

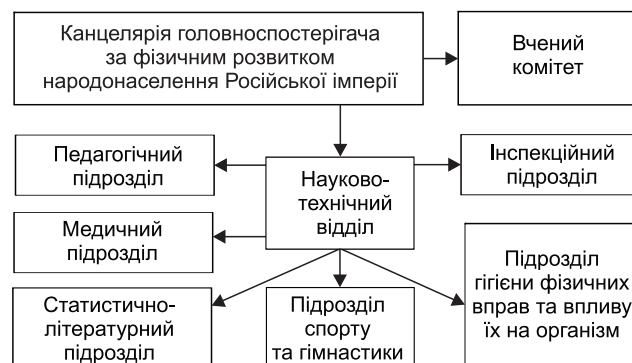

Рисунок 1 — Структура Канцелярії головностерігача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії

левпорядкування та землеробства – таємний радник Ленін та дійсний статський радник Сурін. Від імператорського товариства людяності – дійсний статський радник Лавров та імператорського Олександрійського ліцею директор, генерал-лейтенант Шильдер і полковник Порошин. По-друге, члени, запрошені генерал-майором В. Воейковим, представники спортивних союзів: легка атлетика – Г. Дюперрон; важка атлетика – Л. Чаплинський; верхова їзда – генерал-майор П. Арапов; веслувальний спорт – Я. Гоппер; лижний спорт – Ф. Кавський; вітрильний спорт – граф О. Гейден; плавання – П. Сухих; теніс – А. Макферсон; футбол – А. Макферсон; хокей – О. Новиков. По-третє, провідні фахівці за запрошенням генерал-майора В. Воейкова, представники спортивних товариств: легка атлетика – Ф. Генніг; важка атлетика – Є. Гарнич-Гарницький; верхова їзда – полковник Е. фон – Шведер; веслувальний спорт – А. Шутов; гімнастика – камергер О. Гіжицький та Янсон; ковзанярський спорт – Е. Фолленвейдер та М. Панін – Коломенкін; лижний спорт – С. Іванов; плавання – Е. Нейман; вітрильний спорт – А. Мюзер; стрілецький спорт – генерал-лейтенант Чепурнов, генерал-лейтенант С. Федоров, генерал-лейтенант О. Добржанський, Є. Тевяшев; теніс – В. Маршал; фехтування – підполковник Галкін, Л. Мартишев; футбол – Б. Яроцинський, Г. Городецький, П. Мезерницький. Окрім цього, від товариства сприяння фізичному розвитку учнівської молоді були запрошені Б. Добротворський та С. Залеський. До складу Тимчасової ради також увійшли – голова Російського олімпійського комітету, помічник керівника Канцелярії, В. Срезневський, голова Санкт-Петербурзького атлетичного товариства, граф Г. Рибопьер, штабс-капітан Головної гімнастично-фехтувальної школи (Санкт-Петербург) В. Сарнавський, голова Московського олімпійського комітету Р. Фульда, лікар Стасенко та ін.

Таким чином, питання розвитку фізичного виховання і спорту в Російській імперії ставилося в один ряд з найактуальнішими проблемами сфери життєдіяльності: економікою, релігією, культурою, освітою тощо.

Ця новина викликала жваву дискусію, не лише у Санкт-Петербурзі та Москві, а й у найвіддаленіших куточках Імперії. Про значення і сподівання провінцій щодо подальшого розвитку фізичного виховання і спорту ми можемо дізнатися з публікації в журналі «К Спорту!». Автор статті М. Соловйов відвідав ряд міст (Самара, Твер, Київ, Таганрог, Іркутськ тощо) з метою визначення, що чекає провінція від Канцелярії. Відповіді, які отримав М. Соловйов, вражають своїм професійним знанням специфіки спорту та актуальністю існуючих проблем. Наприклад, спортивний актив

Самари зазначив, що спорт повинен стати загальнодоступним, шляхом облаштування в кожному місті спортивних майданчиків за рахунок місцевого та державного бюджету; слід встановити медичний контроль за тими, хто займається спортом, для збереження здоров'я; створити сприятливу атмосферу щодо ставлення суспільства до спорту як серйозної специфічної діяльності і запровадження відзнаки (критерію) нормального атлета; не допустити створення під виглядом спортивного клубу інших організацій із прихованими неспортивними цілями; щорічно проводити першості міст із різних видів спорту.

Надзвичайно масштабні завдання у зв'язку зі створенням Канцелярії ставились київськими спортсменами: в першу чергу активістами було заплановано у Києві побудувати новий стадіон, на зразок олімпійського стадіону в Стокгольмі, розрахований на 50 тис. глядачів; по-друге, нагальною проблемою у місті була недостатня кількість спортивних майданчиків.

Цікаві роздуми щодо розвитку спорту запропонували представники Твері. Вони, зокрема, звернули увагу на те, що Канцелярія, перш за все, повинна сприяти в урегулюванні нормативно-правової бази та спрощення вимог реєстрації спортивних товариств. Нагальною проблемою залишалось фінансове та матеріально-технічне забезпечення. Ці ж самі проблеми зазначили й спортсмени міста Таганрог. Окрім цього, вони звертали увагу на доволі високі членські внески в окремих спортивних організаціях, що унеможлилювало масове залучення до фізичного виховання і спорту широких верств населення Таганрогу.

Серед актуальних проблем у місті Гжецьк активісти назвали необхідність якнайшвидшого введення різних видів спорту до навчальних закладів нарівні з іншими предметами. Гостро у цьому місті постало питання переважно негативного ставлення громадськості до тих, хто займається спортом. У вирішенні цієї проблеми місцеві активісти поклалися на Канцелярію.

Найвіддаленіші куточки держави, наприклад місто Данилов, страждали від обмеженості інформації, тому вони очікували від Канцелярії, перш за все, навчально-методичної (читання лекцій, проведення семінарів) та практичної (відрядження до провінційних міст фахівців та проведення змагань) допомоги.

Отже, з вищезазначеного з'ясуємо, що провінційні регіони Російської імперії від створеної Канцелярії головностерігача за фізичним розвитком народонаселення очікували рішучих змін та підтримки і пропонували доречні шляхи поліпшення стану фізичного виховання і спорту в країні.

На особливу увагу заслуговує організаційно-практична діяльність Канцелярії щодо врегулю-

вання стану фізичного виховання і спорту в державі. Насамперед, тут необхідно говорити про організаційно-методичну роботу, науковий підхід, технічне забезпечення, взаємозв'язок фізичного виховання і спорту з гігієною, медициною, педагогікою тощо. В Канцелярії досить ретельно збирали й оприлюднювали статистичні дані щодо кількості спортивних організацій та чисельності їх членів у Російській імперії. Не були осторонь чиновники й від проблем науково-методичного забезпечення галузі, а більше того систематично ініціювали й надавали підтримку виданню різних посібників із фехтування, гімнастики та інших видів спорту.

Окремо слід зупинитись на деяких організаційних зібраннях, які мали неабиякий відголосок у подальшому розвитку фізичного виховання і спорту в державі й у яких важливу роль відіграла Канцелярія. Наприклад, 22 липня 1913 р. у Санкт-Петербурзі, у приміщенні Головної гімнастично-фехтувальної школи, з ініціативи Російського олімпійського комітету (РОК) відбувся з'їзд представників спортивних організацій Російської імперії, який об'єднав делегатів від 73 товариств. На відміну від попередніх подібних зібрань, коли їх відкривав здебільшого В. Срезневський – голова РОК, цього разу почесну роль виконав В. Воейков – керівник Канцелярії. Миттєво на це відреагували засоби масової інформації, сповістивши про новину. Зокрема, в одному з чергових номерів журналу «Сила и здоровье» повідомлялося: «Большие дни пережил русский спорт... что всего отраднее, так это сочувственное отношение ко всему происходившему и высших сфер и русского общества. Речь наблюдающего за физическим развитием в России, свиты Его Величества генерал-майора В. Н. Воейкова во время конгресса... речь историческая. Никогда еще официальное лицо в России не обращалось с такими искренними словами к деятелям и работникам на ниве отечественного спорта. Я рассчитываю, – сказал генерал, – на дружную работу русских спортивных организаций совместно со мною, и уверен, что при таких обстоятельствах, удастся осуществить сложную задачу, возложенную на меня Высочайшей Волей» [18, 786–787]. Окрім цього, за словами Ф. Генніга (представник Москви на з'їзді), для спорту в державі відкривається зовсім нова ера з великим майбутнім. Адже зараз, на його думку, вже відбуваються кардинальні зрушення: значна увага влади до проблем фізичного виховання і спорту, зокрема, безпосереднє ставлення імператора Миколи II до спорту (надання імператорських призивів із різних видів спорту на змаганнях у Санкт-Петербурзі, Москві, Києві, Ризі тощо), впровадження спеціальної спортивної відзнаки справжнього атлета, за прикладом як у Швеції, Німеччині та Англії.

Яскравим продовженням роботи з'їзду та його дієвим результатом постало утворення цього ж року на основі Об'єднаного комітету спортивних організацій Москви Московського олімпійського комітету.

У вирішенні цієї проблеми відіграла роль Тимчасова рада у справах фізичного розвитку народонаселення Російської імперії, перше засідання якої відбулося 15 березня 1914 р. у Маріїнському палаці в залі засідань Ради Міністрів. Відкрив його В. Воейков доповіддю про стан фізичного виховання і спорту в державі, зазначивши, що «в основу нового дела должна быть положена русская национальная идея. Необходимо поднять физическое развитие с низшей школы до высшей и особенное внимание обратит на развитие стрелкового дела... спорт должен быть неразделен с остальным делом оздоровления населения» [14, 62].

Представник військового міністерства генерал С. Федоров доповідав про розвиток та стан стрілецької справи за кордоном та його вплив на фізичне виховання. Після цього з доповіддю виступив голова Російського олімпійського комітету В. Срезневський, який звернув увагу на результати проведеного анкетування щодо занять студентам спортом. Продовженням зазначеного питання став виступ представника міністерства внутрішніх справ, який зачитав законопроект, що буде внесений на розгляд Державної Думи. Згідно з цим документом, студенти отримують право без перешкод створювати спортивні гуртки. Тимчасова рада розпочала розробляти законопроект щодо штату та функцій установ, які мають відношення до фізичного розвитку та спорту. Водночас не менш важливою, а й подекуди надзвичайно гостро стало питання як то в найближчий час упровадити в навчальні заклади нову комбіновану систему гімнастики – «руську».

Крім Тимчасової ради, активно працювала й Стрілецька комісія, у структурі якої були утворено чотири підрозділи. Наведемо приклад рішень – звітів, до яких прийшли ці підрозділи комісії, проаналізувавши стан стрілецтва в державі. По-перше, народний підрозділ вважав за необхідне більш ретельніше вивчити економічні та соціально-культурні особливості розвитку сільського населення перш ніж упроваджувати стрілецьке мистецтво. Серед перешкод масового поширення стрілецтва комісія назвала задорогі ціни на вогнепальну зброю та боєприпаси. Такого ж висновку дійшов і спортивний підрозділ. А ось шкільний підрозділ зазначив, що перспективним кроком у популяризації стрілецтва є впровадження різних видів спорту й стрілецького зокрема у всіх навчальних закладах, починаючи з четвертого класу.

Для розгляду вищеназваних пропозицій стрілецька комісія неодноразово проводила засідан-

ня. Наприклад, одне з найперших зібрань відбулось 13 травня 1914 р. під головуванням генерала Ю. Лазаревича, на якому було розроблено проект доповіді щодо стану стрілецтва в державі, який буде виголошений на засіданні Тимчасової ради. В доповіді зазначалось наступне: «Широкое распространение во всех слоях населения искусства стрельбы должно быть предметом особого внимания правительства, так как обучение стрельбе, составляя важный отдел физического воспитания, способствует усилению боевой годности народа. Кроме того, занятие стрельбой из национального оружия имеет для подростящего поколения воспитательное значение, развивая силу воли, выдержку и патриотический дух» [10, 7]. Показово, що окрім засідання стрілецької комісії, на якому розглядалося питання розвитку стрілецтва, 27 травня цього ж року відбулося засідання вченого комітету, головною темою якого було вирішення тієї ж проблеми. Головував на засіданні В. Срезневський, який запропонував генерал-лейтенанту Г. Чепурнову доповісти про діяльність стрілецької комісії, а генерал Ю. Лазаревич представив окремі розділи доповіді для Тимчасової ради.

20 червня 1914 р. відбулося чергове засідання стрілецької комісії, головною метою якої було підведення підсумків роботи за минулий рік та планування роботи на наступні роки. Серед поточних питань було розглянуто: прийняття звіту-довповіді стрілецької комісії вченим комітетом Канцелярії; погоджено надати матеріальну допомогу шкільному підрозділу для упродовження стрільби у закладах освіти. Кожному підрозділу було визначено пріоритетні завдання: шкільному – під-

рахувати витрати на викладання стрільби на кожного учня упродовж року; спортивному – укласти оптимальний статут стрілецького товариства; народному – розробити правила стрільби для широких верств населення.

Особливої уваги потребує безпосередня діяльність В. Воейкова та відомства, яке він очолював щодо активізації розвитку фізичного виховання і спорту в державі. Це стосується, зокрема сприяння створенню нових спортивних товариств, започаткування різноманітних змагань на призи імені В. Воейкова, ініціативи створення «Будинку спорту», проведення всеросійських олімпіад, видання науково-методичної літератури тощо (табл. 1).

Окрім цього, В. Воейков був почесним головою Всеросійського важкоатлетичного союзу та Олімпійського комітету Всеросійської виставки, а також почесним членом Російського олімпійського комітету.

Навіть за досить короткий час Канцелярія, очолювана В. Воейковим, зробила багато для урегулювання та створення оптимальних умов розвитку фізичного виховання і спорту в державі. Однак Перша світова війна з 1914 р. визначила спрямування діяльності Канцелярії на військово-фізичну підготовку населення. Невдовзі, у 1917–1918 рр., цю державну установу, яка опікувалася проблемами фізичного виховання і спорту, було розформовано.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні особливостей діяльності Канцелярії головностерігача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії у роки Першої світової війни, спрямованої на «мобілізацію спорту».

Таблиця 1 — Діяльність В. Воейкова на посаді керівника Канцелярії головностерігача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії

Рік	Характеристика діяльності
1913	Ідея організації всеросійських олімпіад
1913	Відвідання Санкт-Петербургу, Москви та інших міст держави для ознайомлення зі станом фізичного виховання і спорту
1913	Нагородження призом імені В. Воейкова для змагань із гімнастики Першої Російської Олімпіади
1914	Нагородження призом імені В. Воейкова для змагань із гімнастики Другої Російської Олімпіади
1914	Створення у м. Києві гімнастичного містечка Київського навчального округу
1914	Проведення в Канцелярії загальних зборів Всеросійської ліги легкої атлетики
1914	Нагородження призом імені В. Воейкова для змагань з важкої атлетики
1914	За сприянням В. Воейкова було передано імператорський приз для змагань з веслувального спорту
1914	Запрошення відомого шведського спортсмена Я. Андерсена бути тренером легкоатлетів Російської імперії
1914	Заснування Кубка В. Воейкова розіграшу першості середніх навчальних закладів Москви з футболу
1914	Створення оптимальних умов для відрядження офіцерів — спортсменів для участі у змаганнях
1914	Сприяння діяльності «мобілізації спорту» у роки Першої світової війни
1915	Видання списку товариств фізичного виховання і спорту в Російській імперії
1915	Створення комісії з фізичного виховання при Канцелярії під керівництвом В. Срезневського
1915	Сприяння виданню праці Г. Дюперрона «Библиография спорта и физического развития. Систематическая роспись всех книг, брошюр, журналов, вышедших в России по 1913 год включительно»
1916	Видання праці комісії «Физическое воспитание в средней мужской школе»

Висновки. Активізація розвитку фізичного виховання і спорту в Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст., а саме створення нових товариств та міських і всеросійських ліг із різних видів спорту, утворення Російського олімпійського комітету, участь спортсменів у міжнародних змаганнях (чемпіонати світу, Європи та Олімпійські ігри), безпосередньо вплинула на формування передумов для організації Канцелярії головностережача за фізичним розвитком народонаселення Російської імперії. Ця установа була першою держав-

ною структурою (міністерством), яка безпосередньо займалася питаннями розвитку фізичного виховання і спорту в країні. Широкий спектр діяльності Канцелярії дозволяв вирішувати найрізноманітніші завдання, зокрема впровадження фізичного виховання і спорту в освітній та військовій сферах. Не менш важливими були й оптимізація розвитку спортивного руху серед широких верств населення шляхом створення нових товариств, ліг, союзів із різних видів спорту, організація змагань, підготовка спортсменів до участі в Олімпійських іграх.

Література

1. *Быков М.* Господин Первый министр Владимир Воейков – организатор физического воспитания в Российской империи / М. Быков // Спорт. жизнь России. – 2011. – № 3. – С. 43–45.
2. *Воейков В. Н.* С царем и без царя. Воспоминания последнего дворцового коменданта Государя Императора Николая II / В. Н. Воейков. – М.: Воен. Изд-во, 1995. – 432 с.
3. *Деметр Г.* Генерал В. Н. Воейков – видный деятель физической культуры и российского олимпийского движения периода его становления / Г. Деметр // Молодежь–наука–олимпизм: Междунар. форум. – М., 1998. – С. 90–92.
4. *Дюперрон Г.* Олимпийские впечатления / Г. Дюперрон // Красота и сила. – 1913. – № 4. – С. 3–5.
5. *История физической культуры и спорта* / под ред. В. В. Столбова. – М.: Физкультура и спорт, 1977. – 232 с.
6. *Комиссия по физическому развитию в Санкт-Петербурге* // Красота и сила. – 1913. – № 1. – С. 11.
7. *Лебедев И. В.* Новая эра в спорте / И. В. Лебедев // Геркулес. – 1913. – № 7. – С. 1–2.
8. *Лях-Породько О. О.* Сокільський гімнастичний рух у Російській імперії наприкінці XIX – початку XX століття (на матеріалі території сучасної України): дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / О. О. Лях-Породько. – К., 2010. – 204 с.
9. *Министерство спорта в России* // Вестн. спорта и туризма. – 1914. – № 4. – С. 11.
10. *Совещание по стрелковому делу* // Русский спорт. – 1914. – № 21. – С. 7.
11. *Сокол.* – 1914. – № 1–2. – С. 3.
12. *Суник А. Б.* Российский спорт и олимпийское движение на рубеже XIX–XX веков / А. Б. Суник. – Изд. 2-е, исправл. и дополн. – М.: Сов. спорт, 2004. – 764 с.
13. *Харабуга Г. Д.* История физической культуры / Г. Д. Харабуга. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Физкультура и спорт, 1954. – 156 с.
14. *Хроника* // Лаун-теннис. – 1914. – № 4. – С. 62.
15. *Чаплинский Л.* К новому назначению генерала В. Н. Воейкова / Л. Чаплинский // Рус. спорт. – 1913. – № 25. – С. 3.
16. *Эрбен Ф.* Курс сокольской гимнастики в главной гимнастической офицерской школе / Ф. Эрбен // Сокол. – 1912. – № 6. – С. 33–37.
17. *Энциклопедия Олимпийского спорта: в 5 т.* / под общ. ред. В. Н. Платонова. – К.: Олимп. лит., 2004. – Т. 5–528 с.
18. *Энша.* Неделя за неделей / Энша // Сила и здоровье. – 1913. – № 34. – С. 786–787.

References

1. *Bykov M.* Mister the first minister Vladimir Voejkov – the organizer of physical education in the Russian Empire / M. Bykov // Sports life of Russia. – 2011. – N 3. – P. 43–45.
2. *Voejkov V. N.* With the tsar and without the tsar. Memoirs of last palace commandant of the Sovereign of Emperor Nikolai II / V. N. Voejkov. – Moscow: Military publishing house, 1995. – 432 p.
3. *Demetr G.* General V. N. Voejkov – the outstanding figure of physical education and the Russian Olympic movement of the period of its formation / G. Demetr // Youth – science – olimpizm: the International forum. – Moscow, 1998. – P. 90–92.
4. *Duperron G.* The Olympic impressions / G. Duperron // Beauty and force. – 1913. – N 4. – P. 3–5.
5. *Physical education and sports history* / ed. by V. V. Stolbova. – Moscow: Fizkultra i sport, 1977. – 232 p.
6. *The commission on physical development in Saint-Petersburg* // Beauty and force. – 1913. – N 1. – P. 11.
7. *Lebedev I. V.* New era in sport / I. V. Lebedev // Herkules. – 1913. – N 7. – P. 1–2.
8. *Lyakh-Porodko A. A.* Sokol gymnastic movement in the Russian Empire at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries (on the data of the present Ukrainian territory): diss. ... cand. of sci. in physical education and sports: special. 24.00.02 / A. A. Lyakh-Porodko. – Kiev, 2010. – 204 p.
9. *The Ministry of sports in Russia* // Vestnik sporta i turizma. – 1914. – N 4. – P. 11.

10. *Meeting on shooting* // Russian sport. – 1914. – N 21. – P. 7.
11. *Sokol*. – 1914. – N 1–2. – P. 3.
12. *Sunik A. B.* The Russian sport and Olympic movement at the boundary of XIX and XX-th centuries / A. B. Sunik. – Moscow: Sovetskii sport, 2004. – 764 p.
13. *Harabuga G. D.* Physical education history / G. D. Harabuga. – 3rd edition, revised and improved. – Moscow: Fizkultura i sport, 1954. – 156 p.
14. *The chronicle* // Lawn-tennis. – 1914. – N 4. – P. 62.
15. *Chaplinskii L.* To new appointment of general V. N. Voejkov / L. Chaplinskii // Russian sport. – 1913. – N 25. – P. 3.
16. *Erben F.* Course of Sokol gymnastics in the main gymnastic officer school / F. Erben // Sokol. – 1912. – N 6. – P. 33–37.
17. *The encyclopaedia* of the Olympic sports: in 5 vol. / ed. by V. N. Platonov. – Kiev: Olympic literature, 2004. – 528 p.
18. *Ensha.* Week after a week / Ensha // Force and health. – 1913. – N 34. – P. 786–787.

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ
sportsokol@ukr.net

Надійшла 21.01.2013